

MOLIYAVIY INKLYUZIVLIK VA MIKROMOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA KICHIK BIZNESNING KREDIT Olish IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH

Vaisov Dilshod Ibodullayevich

*i.f.f.d. (PhD), Biznesni boshqarish kafedrası, Ma'mun universiteti, Urganch,
O'zbekiston. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6293-1498> E-mail:
vaisov_dilshod@mamunedu.uz*

Annotatsiya: *Ushbu tezis moliyaviy inklyuzivlik va mikromoliyalashtirish tizimlarining kichik biznes subyektlariga kredit resurslariga kirish imkoniyatlarini kengaytirishdagi rolini iqtisodiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Tadqiqot 2019-2025 yillar oralig'idagi xalqaro moliya institutlari (IFC, Jahon banki, SME Finance Forum) hisobotlari, ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlarga asoslangan tizimli tahlil va qiyosiy tahlil uslublari orqali amalga oshirildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan bozorlarda kichik va mikro tadbirkorlik subyektlarining sezilarli qismi rasmiy moliya tizimidan yetarli darajada foydalana olmayapti, bu esa trillion dollarlik moliyalashtirish tafovutini keltirib chiqarmoqda. Fintex texnologiyalari va raqamli kreditlash platformalarining rivojlanishi ushbu tafovutni qisqartirishning istiqbolli vositasi sifatida baholanmoqda, biroq raqamli tengsizlik, institutsional cheklovlar va moliyaviy savodxonlikning pastligi bu jarayonni sekinlashtiruvchi omillar sifatida saqlanib qolmoqda.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy inklyuzivlik, mikromoliyalashtirish, kichik biznes, kredit resurslari, fintex, moliyalashtirish tafovuti.*

KIRISH

Kichik va mikro tadbirkorlik subyektlari jahon iqtisodiyotining tayanch elementi bo'lib, ular global korxonalarning to'qson foizidan ortig'ini va ish o'rinlarining yetmish foizga yaqinini tashkil etadi.

Shunga qaramay, ushbu subyektlarning eng muhim rivojlanish cheklovlaridan biri - bu kredit resurslariga barqaror va oqilona narxlarda kirish imkoniyatining yetishmasligidir.

Moliyaviy inklyuzivlik, ya'ni jismoniy va yuridik shaxslarning rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati, ushbu muammoni bartaraf etishning markaziy iqtisodiy siyosat yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, an'anaviy bank tizimi kichik korxonalarni, ayniqsa yangi tashkil topgan va rasmiy kredit tarixiga ega bo'lmagan subyektlarni, yuqori tavakkalchilik guruhiga kiritadi.

Garov ta'minotining yetishmasligi, moliyaviy hisobotlarning shaffof emasligi va tranzaksion xarajatlarning nisbatan yuqoriligi natijasida banklar kichik biznesga kredit berishdan tiyilishga moyil bo'ladi.

Bu holat rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda ayniqsa keskin namoyon bo'ladi, bunda norasmiy sektor ulushining yuqoriligi moliyaviy tizimning qamrov doirasini yanada toraytiradi.

Mikromoliyalashtirish institutlari mazkur bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan muqobil yechim sifatida shakllangan bo'lib, ular kichik hajmdagi kreditlar, jamg'arma xizmatlari va sug'urta mahsulotlarini an'anaviy bank tizimidan chetlashtirilgan tadbirkorlarga taqdim etadi. So'nggi yillarda ushbu sektor raqamli moliyaviy texnologiyalar (fintex) bilan integratsiyalashuv orqali sifat jihatidan yangi bosqichga o'tmoqda - bu esa kredit skoringini avtomatlashtirish, masofaviy xizmat ko'rsatish va tranzaksion xarajatlarni qisqartirish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, moliyaviy inklyuzivlikning gender o'lchami alohida e'tiborga loyiq. Xalqaro statistika ma'lumotlari ayollar boshqaradigan bizneslarning kredit resurslariga kirish imkoniyati erkaklar boshqaradigan bizneslarga nisbatan sezilarli darajada past ekanligini ko'rsatadi. Bu tengsizlik nafaqat ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan, balki iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ayollar tadbirkorligining rivojlanishi mahalliy iqtisodiy o'sish va bandlikka sezilarli hissa qo'shishi ilmiy adabiyotlarda keng tan olingan.

Ushbu tadqiqotning maqsadi moliyaviy inklyuzivlik va mikromoliyalashtirish mexanizmlarining kichik biznesga kredit olish imkoniyatlarini kengaytirishdagi rolini tahlil qilish, moliyalashtirish tafovutining asosiy sabablarini aniqlash hamda ushbu tafovutni qisqartirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi: birinchidan, global va mintaqaviy miqyosda KB moliyalashtirish tafovutining hajmi va tarkibini baholash; ikkinchidan, an'anaviy bank tizimi va mikromoliyalashtirish institutlarining kichik biznesga xizmat ko'rsatish samaradorligini qiyosiy tahlil qilish; uchinchidan, fintex texnologiyalarining moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirishdagi salohiyati va xavflarini aniqlash.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, moliyaviy inklyuzivlik darajasining oshishi nafaqat mikro darajada alohida korxonalarning o'sishiga, balki makroiqtisodiy darajada barqaror va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan ta'kidlanishicha, moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatining kengayishi kambag'allikni qisqartirish, bandlikni oshirish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim vositasi hisoblanadi.

Iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan, moliyaviy inklyuzivlik muammosi kapital bozorlarining nomukammalligi (imperfect capital markets) kontekstida tahlil qilinadi. Klassik neoklassik modellarda kapital cheklovsiz erkin harakatlanadi deb faraz qilinsa, real iqtisodiyotda axborot assimetriyasi, tranzaksion xarajatlari va institutsional cheklovlar kapitalning samarali taqsimlanishiga to'sqinlik qiladi. Kichik biznes aynan shu nomukammalliklardan eng ko'p aziyat chekadigan segment hisoblanadi, chunki uning kredit tarixi qisqa, garov ta'minoti cheklangan va moliyaviy hisobotlari ko'pincha rasmiylashtirilmagan bo'ladi.

Shu bilan birga, moliyaviy inklyuzivlik mavzusi so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi fonida yangi mazmun kasb etmoqda. Mobil bank xizmatlari, elektron hamyonlar va blokcheyn asosidagi moliyaviy vositalarning tarqalishi an'anaviy moliyaviy chetlanish sabablarini qisman bartaraf etish imkonini bermoqda, biroq shu bilan birga raqamli tengsizlikka asoslangan yangi chetlanish shakllarini ham yuzaga keltirmoqda. Ushbu ikki tomonlama jarayonni chuqur tahlil qilish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Kichik biznesning moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlari va moliyaviy inklyuzivlik masalalari zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda kapital bozori nomukammalligi, axborot assimetriyasi va institutsional cheklovlar bilan bog'liq holda tadqiq etilmoqda.

Kichik biznes subyektlarining kredit olish jarayonida garov ta'minotining yetishmasligi, moliyaviy hisobotlarning shaffof emasligi, kredit tarixining cheklanganligi va tranzaksion xarajatlarning yuqoriligi asosiy to'siqlar sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur omillar an'anaviy banklarning kichik korxonalarni yuqori riskli mijoz sifatida baholashiga sabab bo'ladi. Xalqaro moliya institutlari tadqiqotlari kichik va mikro biznesni moliyalashtirishda sezilarli tafovut mavjudligini ko'rsatadi. IFC va SME Finance Forum materiallarida rivojlanayotgan bozorlarda moliyalashtirish ehtiyojining katta qismi rasmiy moliya tizimi tomonidan qoplanmayotgani qayd etiladi. Ayniqsa ayollar boshqaradigan bizneslarning kredit resurslariga kirish imkoniyatidagi tafovut moliyaviy inklyuzivlikning gender jihatini ham alohida tadqiq etishni talab qiladi.

Mikromoliyalashtirish ushbu moliyaviy cheklovlarni yumshatuvchi muqobil mexanizm sifatida shakllangan. Uning kichik hajmdagi kreditlar, jamg'arma va sug'urta xizmatlarini taqdim etishi an'anaviy bank xizmatlaridan yetarlicha foydalana olmaydigan tadbirkorlarni moliyaviy tizimga jalb qilish imkonini beradi. So'nggi yillarda mikromoliyalashtirishning FinTech texnologiyalari bilan integratsiyalashuvi kredit skoringini avtomatlashtirish, masofaviy xizmat ko'rsatish va tranzaksion xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Shu bilan birga, raqamlashtirish moliyaviy inklyuzivlikning yangi muammolarini ham yuzaga keltiradi. Raqamli infratuzilmadan foydalanishdagi tengsizlik, moliyaviy savodxonlikning pastligi va FinTech xizmatlarini tartibga solishdagi bo'shliqlar ayrim kichik biznes subyektlarining yangi moliyaviy chetlanishiga olib kelishi mumkin. Mahalliy tadqiqotlarda kichik biznes raqobatbardoshligi va uning moliyaviy omillari ham o'rganilgan. Xususan, muallifning oldingi ishlarida kichik biznes raqobatbardoshligini shakllantirishda moliyaviy imkoniyatlar, investitsion salohiyat va institutsional mexanizmlarning ahamiyati asoslangan. Biroq mavjud tadqiqotlarda moliyaviy inklyuzivlik, mikromoliyalashtirish va raqamli moliyaviy xizmatlarning kichik biznesning kredit olish imkoniyati hamda moliyaviy raqobatbardoshligiga

kompleks ta'sirini birlashtiruvchi yondashuv yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu bois ushbu tadqiqot mazkur omillarni yagona tizimda ko'rib chiqib, kichik biznesning moliyalashtirish tafovutini qisqartirish mexanizmlarini aniqlashga yo'naltiriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqot ikkilamchi ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish (systematic review) va qiyosiy statistik tahlil uslublariga asoslangan. Ma'lumotlar to'plash uchun uchta asosiy manba guruhidan foydalanildi: xalqaro moliya institutlarining rasmiy hisobotlari, jumladan Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC), Jahon banki va SME Finance Forum tomonidan tayyorlangan KB moliyalashtirish tafovuti bo'yicha tadqiqotlar; Jahon bankining Global Findex ma'lumotlar bazasi asosidagi moliyaviy inklyuzivlik ko'rsatkichlari; ixtisoslashgan tadqiqot va konsalting tashkilotlari (BlueOrchard, Amundi Research Center) tomonidan chop etilgan tarmoq tahlillari.

Tahlil uchun tanlangan ko'rsatkichlar quyidagi mezonlar asosida guruhlandi: (a) moliyalashtirish tafovutining hajmi va dinamikasi, (b) moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasidagi gender va mintaqaviy tengsizliklar, (c) mikromoliyalashtirish va fintex sektorining o'sish sur'atlari, hamda (d) moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirishni cheklovchi institutsional omillar.

Turli manbalardan olingan ma'lumotlarning ishonchliligini oshirish maqsadida uchburchaklashtirish (triangulation) tamoyiliga amal qilindi - bir xil ko'rsatkich bo'yicha kamida ikkita mustaqil manbadan tasdiq izlandi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida shuni ta'kidlash lozimki, KB moliyalashtirish tafovuti bo'yicha eng so'nggi keng qamrovli xalqaro tadqiqot 2019-yil ma'lumotlariga asoslangan bo'lib, pandemiyadan keyingi davrga oid to'liq yangilangan global statistika hali shakllanish jarayonida.

Shu sababli, tahlilda 2019-yildan keyingi tendensiyalarni baholashda qo'shimcha tarmoq hisobotlari va prognoz ma'lumotlaridan foydalanildi. Bundan tashqari, tahlil asosan rivojlanayotgan bozorlar kontekstiga qaratilgan bo'lib, rivojlangan iqtisodiyotlardagi vaziyat alohida chuqur tahlil talab etadi.

Ko'rsatkichlarni izohlashda mintaqaviy va tarmoq xususiyatlarini hisobga olish uchun tahlil ikki bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqichda global va mintaqaviy darajadagi umumiy tendensiyalar aniqlandi, ikkinchi bosqichda esa gender, tarmoq va korxona hajmi bo'yicha tarkibiy tahlil o'tkazildi.

Bunday ikki bosqichli yondashuv moliyalashtirish tafovutining nafaqat umumiy hajmini, balki uning ichki tarkibiy xususiyatlarini ham aniqroq tavsiflash imkonini berdi.

NATIJARLAR. O'tkazilgan tahlil natijalari kichik va mikro biznes subyektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatida sezilarli tengsizlik mavjudligini tasdiqladi. Rivojlanayotgan bozorlarda KBlarning yetmish foizga yaqini o'zining o'sishi va barqaror faoliyati uchun yetarli moliyalashtirishga ega emas. Bu holat nafaqat alohida korxonalar darajasida, balki milliy iqtisodiyot darajasida ham ishlab chiqarish salohiyatining to'liq ishga tushmasligiga olib keladi.

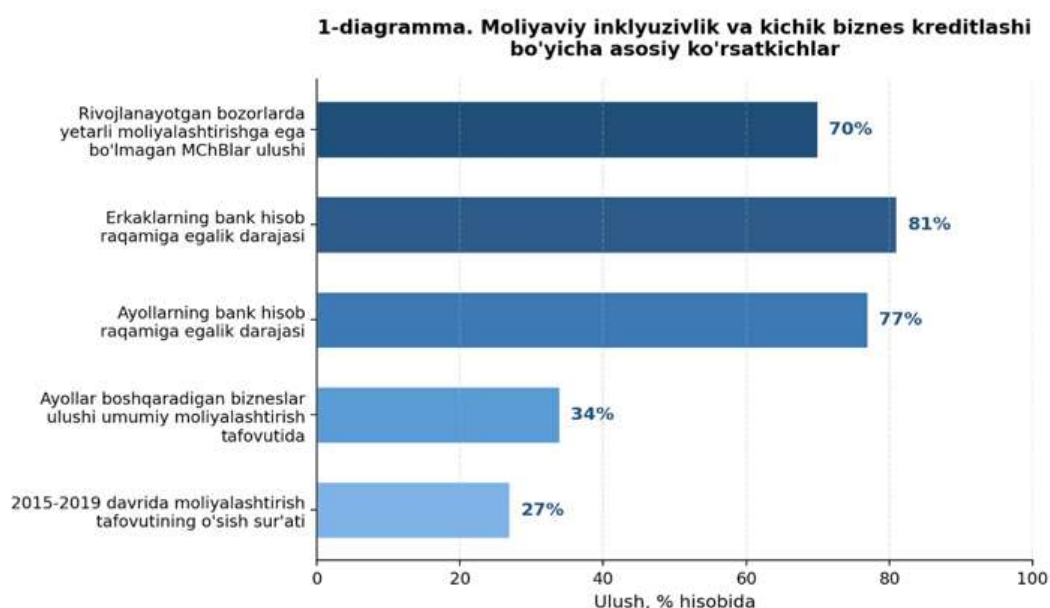
Quyidagi 1-jadvalda tadqiqot davomida aniqlangan asosiy miqdoriy ko'rsatkichlar keltirilgan, ular moliyalashtirish tafovutining ko'lami va tarkibiy xususiyatlarini aks ettiradi.

1-jadval. Moliyaviy inklyuzivlik va KB moliyalashtirish tafovuti bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar

Ko'rsatkich	Qiymat	Manba
Rivojlanayotgan bozorlarda KBlarning moliyalashtirish tafovuti (2019 y. ma'lumoti)	5,7 trln AQSH dollari	IFC / SME Finance Forum (2025)
Norasmiy sektordagi KBlar uchun potentsial moliyalashtirish talabi	2,9 trln AQSH dollari	IFC / SME Finance Forum (2025)
Ayollar boshqaradigan bizneslar uchun moliyalashtirish tafovuti	1,9 trln AQSH dollari (umumiy tafovutning 34%)	SME Finance Forum (2025)
Dunyo bo'yicha bank hisob raqamiga ega bo'lmagan kattalar soni	1,3 milliard kishi	World Bank Global Findex (2025)
Mikromoliyalashtirish bozorining 2029-yilgacha prognoz qiymati	331 mlrd AQSH dollari	BlueOrchard (2025)

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, rivojlanayotgan bozorlardagi umumiy KB moliyalashtirish tafovuti besh trillion yetti yuz milliard AQSH dollarini tashkil etadi, bu esa ushbu mamlakatlar yalpi ichki mahsulotining o'ndan bir qismidan ko'prog'iga teng keladi. Alohida e'tiborga loyiqi shundaki, ayollar boshqaradigan bizneslar umumiy tafovutning uchdan bir qismidan ko'prog'ini tashkil etadi, bu esa gender tengsizligining moliyaviy o'lchamini yaqqol namoyon etadi.

Quyidagi 1-diagrammada ushbu tengsizlikning foizli ko'rsatkichlar asosidagi vizual taqqoslanishi keltirilgan. Diagrammadan ko'rinib turibdiki, erkaklarning bank hisob raqamiga egalik darajasi (81%) ayollarnikidan (77%) yuqori bo'lib, bu tafovut ayniqsa past va o'rta daromadli mamlakatlarda yanada kengroq namoyon bo'ladi.

Manba: IFC / SME Finance Forum (2025); World Bank Global Findex (2025)
ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi

Tematik tahlil natijasida moliyaviy inklyuzivlikni cheklovchi omillar uchta asosiy guruhga bo'lindi: tarkibiy omillar - garov ta'minotining yetishmasligi, rasmiy moliyaviy hisobotlarning yo'qligi va norasmiy iqtisodiyotning yuqori ulushi; institutsional omillar - bank tizimining tavakkalchilikka nisbatan konservativ yondashuvi, tartibga solish bo'shliqlari va kredit skoringi tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi; texnologik omillar - raqamli infratuzilmaga kirish imkoniyatining tengsizligi va moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi.

Shu bilan birga, fintex va raqamli kreditlash platformalarining rivojlanishi mazkur tafovutni qisqartirishning istiqbolli vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Muqobil ma'lumotlar (masalan, mobil to'lovlar tarixi yoki ijtimoiy tarmoqdagi faollik) asosida kredit skoringini shakllantirish an'anaviy garov talablariga muqobil yechim taqdim etmoqda. Mikromoliyalashtirish bozorining kelgusi yillardagi barqaror o'sish prognozi ham ushbu sektorning ahamiyati ortib borayotganidan dalolat beradi.

Ayni paytda, tahlil fintex asosidagi kreditlashning o'zi ham yangi xavf va tengsizlik shakllarini keltirib chiqarishi mumkinligini ko'rsatdi. Xususan, tartibga solish bo'shliqlari mavjud bo'lgan bozorlarda raqamli kreditlash platformalari orqali yuqori foiz stavkali va shaffof bo'lmagan kredit mahsulotlarining tarqalishi iste'molchilarni himoya qilish nuqtai nazaridan yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bundan tashqari, an'anaviy bank filiallari va bankomatlar tarmog'ining raqamli kanallar hisobiga qisqarishi hali ham jismoniy xizmat ko'rsatishga muhtoj bo'lgan kichik korxonalar uchun qo'shimcha to'siq yaratishi mumkin.

Mintaqaviy kesimda tahlil natijalari moliyalashtirish tafovutining bir xil darajada emasligini ham ko'rsatdi. Osiyo va Sahroi Kabir janubidagi Afrika mintaqalari eng yuqori moliyaviy chetlanish darajasiga ega bo'lib, bu yerda kambag'al va ayol aholi ulushining yuqoriligi vaziyatni yanada murakkablashtiradi. Shu bilan birga, ushbu mintaqalarda mobil pul tizimlarining tez sur'atlarda tarqalishi moliyaviy inklyuzivlikni oshirishning muqobil yo'li sifatida alohida istiqbolli natijalarni namoyish etmoqda.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari moliyaviy inklyuzivlikning kichik biznes raqobatbardoshligiga ta'siri murakkab va ko'p qatlamli xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Bir tomondan, kredit resurslariga kirish imkoniyatining kengayishi kichik korxonalarga asosiy vositalarga sarmoya kiritish, aylanma mablag'larni to'ldirish va bozor imkoniyatlaridan foydalanish imkonini beradi, bu esa ularning ishlab chiqarish salohiyatini to'liq ishga tushirishga xizmat qiladi. Iqtisodiy o'sish nazariyasi nuqtai nazaridan, kapitalga kirish imkoniyatining kengayishi ishlab chiqarish omillarining samarali taqsimlanishiga va, natijada, umumiy faktor unumdorligining oshishiga olib keladi.

Boshqa tomondan, tahlil natijalari moliyaviy tizimning o'zi tengsizlikni saqlab qolish yoki hatto kuchaytirish xavfini ham ko'rsatadi. Agar mikromoliyalashtirish va fintex yechimlari tegishli tartibga solish va iste'molchilarni himoya qilish mexanizmlari

bilan qo'llab-quvvatlanmasa, ular yangi moliyaviy chetlanish shakllarini yuzaga keltirishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, raqamli savodxonligi past va internet infratuzilmasiga cheklangan kirish imkoniyatiga ega bo'lgan mintaqalarda dolzarb bo'lib qoladi.

Bundan tashqari, mikromoliyalashtirish institutlarining o'zini moliyaviy jihatdan barqaror rivojlantirish masalasi ham muhokamaga loyiq. Agar bu institutlar faqat tashqi donorlar mablag'iga tayansa, ularning uzoq muddatli faoliyati beqaror bo'lib qoladi. Shu sababli, mikromoliya sektorining institutsional barqarorligini ta'minlash uchun jamg'arma mahsulotlarini rivojlantirish, operatsion xarajatlarni raqamlashtirish orqali qisqartirish va diversifikatsiyalangan daromad manbalarini shakllantirish zarur bo'ladi.

Gender tengsizligi masalasi alohida iqtisodiy-siyosiy ahamiyat kasb etadi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ayollar tadbirkorligiga qaratilgan maqsadli moliyalashtirish dasturlari nafaqat gender tengligini ta'minlashga, balki umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qiladi, chunki ayollar boshqaradigan bizneslar ko'pincha mahalliy jamoalarga yo'naltirilgan ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirga ega bo'ladi. Shu sababli, moliyaviy institutlar tomonidan ayollar tadbirkorligiga ixtisoslashgan kredit mahsulotlari va texnik yordam dasturlarini ishlab chiqish strategik ahamiyat kasb etadi.

Institutsional iqtisodiyot nuqtai nazaridan qaraganda, moliyalashtirish tafovutining saqlanib qolishi ko'p hollarda bozor nomukammalligi bilan izohlanadi - xususan, axborot assimetriyasi va tranzaksion xarajatlarning yuqoriligi bank tizimini kichik mijozlarga xizmat ko'rsatishdan chetlashtiradi. Davlat tomonidan kredit kafolati fondlarini yaratish, garov talablarini yumshatuvchi mexanizmlarni joriy etish va kredit tarixi ma'lumotlar bazalarini rivojlantirish ushbu bozor nomukammalligini qisman bartaraf etishning samarali vositalari sifatida qaralishi mumkin.

Shuningdek, davlat-xususiy sheriklik modellari moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirishda o'ziga xos o'rin tutadi. Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan birinchi zarar kafolatlari kabi mexanizmlar xususiy moliya institutlarining kichik biznesga kredit berish tavakkalchiligini kamaytirish orqali xususiy kapitalni ushbu segmentga jalb qilishga xizmat qiladi. Bunday kombinatsiyalashgan moliyalashtirish yondashuvi davlat resurslarining cheklangan hajmidan maksimal samarali foydalanish imkonini beradi, chunki har bir davlat mablag'i bir necha barobar ko'p xususiy sarmoyani jalb qilish uchun kuchaytiruvchi vosita vazifasini bajaradi.

XULOSA. O'tkazilgan tadqiqot moliyaviy inklyuzivlik va mikromoliyalashtirish tizimlarining kichik biznesga kredit olish imkoniyatlarini kengaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan bozorlarda saqlanib qolayotgan trillion dollarlik moliyalashtirish tafovuti, gender tengsizligi va texnologik chetlanish xavfi ushbu sohada kompleks va uzoq muddatli iqtisodiy siyosat choralarini talab qiladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: birinchidan, davlat va xalqaro moliya institutlari tomonidan kredit kafolati mexanizmlarini kengaytirish orqali bank tizimining kichik biznesga nisbatan tavakkalchilik profilini kamaytirish; ikkinchidan, muqobil ma'lumotlarga asoslangan kredit skoringi tizimlarini rivojlantirish orqali rasmiy kredit tarixiga ega bo'lmagan tadbirkorlarning moliyaviy tizimga integratsiyalashuvini ta'minlash; uchinchidan, ayollar tadbirkorligiga ixtisoslashgan moliyalashtirish dasturlarini kengaytirish; to'rtinchidan, fintex sektorini tegishli tartibga solish orqali iste'molchilarni himoya qilishni kuchaytirgan holda raqamli moliyaviy xizmatlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash; beshinchidan, kichik tadbirkorlar orasida moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan davlat va nodavlat dasturlarini kengaytirish, chunki moliyaviy bilim darajasi past bo'lgan tadbirkorlar mavjud kredit imkoniyatlaridan ham to'liq foydalana olmaydi.

Kelgusi tadqiqotlar uchun mintaqaviy, jumladan Markaziy Osiyo mamlakatlaridagi mikromoliyalashtirish tizimining o'ziga xos xususiyatlarini, shu jumladan milliy tartibga solish muhiti va raqamli infratuzilma darajasining moliyaviy inklyuzivlikka ta'sirini birlamchi empirik ma'lumotlar asosida chuqur o'rganish tavsiya etiladi. Bu esa mintaqaviy darajada ilmiy asoslangan va amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan iqtisodiy siyosat tavsiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash joizki, moliyaviy inklyuzivlik kichik biznes rivojlanishining zaruriy, ammo yetarli bo'lmagan sharti hisoblanadi. Kredit resurslariga kirish imkoniyatining kengayishi, agar u tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, bozorga chiqish imkoniyatlarini yaxshilash va institutsional muhitni takomillashtirish bilan uyg'unlashtirilmasa, o'z-o'zidan barqaror iqtisodiy natijalarni ta'minlay olmaydi. Shu boisdan, moliyaviy inklyuzivlik siyosati kichik biznesni kompleks qo'llab-quvvatlash strategiyasining ajralmas, ammo yagona qismi sifatida emas, balki uning tarkibiy elementi sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Amundi Research Center. (2025). From access to empowerment: Financial inclusion 2025. Amundi Asset Management.
2. Ibodullayevich, V. D. (2026). Stages of improving the mechanisms for ensuring the competitiveness of small business entities providing medical services. Научный импульс, 4(41), 86–92.

3. Vaisov, D. (2024). Raqobatbardoshlik tushunchalarining mohiyati va tavsiflanishi. University Research Base, 65–69.
4. Ibodullayevich, V. D. (2024). Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini ta'minlashdagi ilg'or tajribalar. Marketing Jurnali, 28–37.
5. Ibodullayevich, V. D. (2026). International practices of innovation ecosystems and technological transformation in enhancing the financial competitiveness of small business entities. Arabian Journal of Science, 3(7), 475–483.
6. Vaisov, D., & Madraximov, Q. (2026). Kichik biznes subyektlarining investitsion salohiyatini baholashning hududiy xususiyatlari. Muhandislik va Iqtisodiyot, 4(7), 279–283.
7. Vaisov, D. (2026). Moliyaviy raqobatbardoshlikning iqtisodiy mohiyati va uni shakllantirish zarurati. Finance, Money and Credit, 6(2), 129–137.
8. Ibodullayevich, V. D. (2026). Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini ta'minlashda xorijiy moliyalashtirish modellarining taqqoslama institutsional tahlili. Научный импульс, 4(47), 126–135.
9. Ibodullayevich, V. D. (2026). Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini shakllantirishning nazariy asoslari. Научный импульс, 4(47), 117–125.
10. BlueOrchard. (2025). Microfinance outlook for 2025. BlueOrchard Finance.
11. International Finance Corporation. (2025). MSME finance gap: An updated estimation and evolution. SME Finance Forum, IFC.
12. International Finance Corporation. (2024). IFC to help financial institutions support small businesses through new global MSME financing platform. IFC, World Bank Group.
13. Nwaimo, C. S., Adegbite, A. O., & Bello, B. G. (2024). Integrating fintech and innovation in microfinance: Transforming credit accessibility for small businesses. International Journal of Frontline Research and Reviews, 3(1), 1-15.
14. SME Finance Forum. (2025). MSME finance gap: Assessment of the shortfalls and opportunities in financing micro, small and medium enterprises in emerging markets. IFC.
15. World Bank Group. (2025). Global Findex database 2025: Measuring financial inclusion and the fintech revolution. World Bank.
16. Zakirova, G. (2024). Kichik biznes korxonalarida B2B bozorini tizimli tashkil etishning uslubiy jihatlari. Green Economy and Development, 2(4).
17. Qudratova, Z. G. (2023). Moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'рни va ahamiyati. Journal of New Century Innovations.